

II. УПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ СПІВВІДНОШЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ В УМОВАХ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ “НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА 2012-2021 РР.”

Олена Ільченко

ДОЦІЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ПЕДАГОГІЧНУ ТЕОРІЮ І ПРАКТИКУ

Педагогіка, як провідна комплексна дисципліна, що базується на найновіших досягненнях знань про людину, не може стояти осторонь трансформаційних модифікацій соціуму, не реагувати на їхні виклики. Тому останнім часом все більше інтерес до методології педагогіки, яка, за ствердженням А. Бойко, має бути «... не лише засобом високого рівня теоретичного пізнання, а й одночасно інструментом практичного перетворення педагогічної дійсності на наукових основах» [2, с. 257].

Нині український педагогічний соціум гостро потребує нових механізмів пізнання і перетворення дійсності, адже національний освітній простір, що віддзеркалює гендерну стратифікацію суспільства, демонструє на сьогодні дисбаланс і гендерну асиметрію чоловічих та жіночих практик, дискримінаційне становище жінок, зокрема в освітніх сферах лідерства і управління. За даними досліджень І. Іванової, О. Цокур, педагогічний кадровий склад навчальних закладів початкового і середнього рівнів на 90% складається із жінок, водночас із підвищенням статусу освітньої установи – від дитячого дошкільного закладу до університету кількість жінок-педагогів зменшується. Характерною є і така тенденція: на тлі загальної фемінізації вищої освіти і науки, серед викладачів ВНЗ чоловіки становлять дві третини кадрового викладацького складу [7, с. 6-12].

З огляду на таку ситуацію педагогічна наука вимагає такої наукової парадигми теоретичних пошуків, яка б могла: по-перше, збалансувати гендерну дискримінацію і асиметрію в педагогічному соціумі; по-друге, забезпечити відсутність ієрархії та нерівності «чоловічого» і «жіночого»; по-третє, досліджувати дійсність із позицій толерантності, гармонізації статево-рольової взаємодії, паритетних і збалансованих відносин між статями, їх конструктивного і консенсусного співіснування.

На сьогодні таким методологічним напрямом теоретичного пізнання й інструментом практичного перетворення освітніх процесів є гендерний підхід. Назва «гендерний» від поняття «гендер» (англ. gender – «стать»; лат. genus – «рід») – соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності.

Позиціонуючи нову етику наукового пізнання, в якій «... необхідними стають вимоги відкритості до нового і незвичного, а також терпимість до відмінностей між людьми» [1, с. 2], гендерний підхід виступає своєрідним результатом соціального замовлення суспільства, викликом на його модернізаційні процеси, що потребували «... реконструкції індивідуального, родинного, суспільного і державного співжиття статей» [6, с. 17], розширення жіночого соціуму не лише у межах національних, а й світових масштабів.

За визначенням ООН, гендерний підхід являє собою «... процес оцінки будь-якого заходу, що планується, з точки зору його впливу на жінок і чоловіків, а також законодавства, стратегій і програм в усіх галузях і на всіх рівнях. Ця стратегія ґрунтується на

тому, що інтереси та досвід жінок, як і чоловіків, мають стати невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, при здійсненні моніторингу й оцінки загальних напрямів діяльності і програм у політичних, економічних та суспільних сферах для того, щоб жінки, як і чоловіки могли одержувати паритетні можливості і шанси, а нерівність щоб ніколи не вкорінювалась» [3, с. 78-91]. Це питання серед інших було поставлене на Всесвітньому самміті тисячоліття ООН (вересень 2000 р.), де Україна, як держава-учасниця, взяла на себе до 2015 р. ряд зобов'язань, серед яких, – забезпечення гендерної рівності чоловіків та жінок.

Нині гендерний складник інкорпорувався і розвинувся практично у всіх галузях вітчизняних наук – від філософії, соціології, історії, релігієзнавства, культурології, психології до економіки, правознавства, сфери політики, державного керівництва і т.д., а сам гендер став необхідним базовим конструктом (нарівні із такими стратифікаційними категоріями, як «клас», «раса», «етнічність») усіх перетворень суспільного життя, невід'ємними учасниками якого є жінка і чоловік як соціокультурні статі. Тож, у цілому маємо говорити про загальну «гендеризацію» сучасного українського суспільства.

Необхідність і доцільність розробки й упровадження гендерного компоненту в освітню галузь підкреслюємо низкою соціально-педагогічних суперечностей:

- між прагненням української держави до подальшого інтегрування у європейський та світовий освітній простір та домінуванням у вітчизняному суспільстві патріархатної ідеології, жорстких стандартів традиційної культури фемінності і маскуліності;
- між завданнями національної освіти щодо формування демократичних цінностей, утвердження принципів рівності і гуманності, розвитку гендерної культури егалітарного зразка та окремими дискримінаційними тенденціями (за ознакою раси, етнічного походження, статі, релігії, віку, сексуальної орієнтації, класової належності, майнового стану тощо), які мають місце в суспільному житті країни;
- між усвідомленням прогресивним освітянським колом необхідності впровадження нового дослідницького напрямку – гендерного підходу та тривалим панування практики «однієї думки», що сформувала специфічну ментальність вітчизняного науковця, здатного використовувати у пошуках істини один із можливих шляхів, інші – відкидати;
- між потребою здійснення «гендерної інвентаризації» традиційної методології соціальних і соціоанітарних наук, необхідністю створення інноваційних методів та підходів, упровадженням нових тем і курсів з гендерної проблематики та браком матеріальних і моральних стимулів для їх розроблення і впровадження, недостатністю узагальнюючих праць з теорії і методології гендерних досліджень тощо;
- між об'єктивною потребою у вихованні нової генерації молоді з гендерно-чутливим стереотипом мислення і традиційною гендерно-нейтральною (нечутливою) освітньою політикою і практикою.

Інтегрування гендерного підходу в національний освітній простір закріплюється діючою законодавчою базою, зокрема Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків» (№ 2866 – IV від 8 вересня 2005 р.) у 5 розділі статті 21 розкриває сутність гендерних ініціатив в освітній практиці таким чином: «Навчальні заклади забезпечують: рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, рівні умови оцінки знань...; підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка; виховання культури гендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків тощо».

На своєчасності використання гендерного підходу, як інноваційного напрямку інтерпретації освітніх процесів, наголошують українські дослідники гендерної проблематики. Найбільш розробленими напрямами їхнього наукового доробку виділяємо такі: дослідження гендерних ініціатив у педагогічній освіті (І. Головашенко, І. Іванова, Л. Кобелянська, Н. Кутова, І. Лебединська, О. Луценко, А. Олійник, Л. Смоляр, О. Цокур та ін.); обґрунтування засадничих основ формування гендерної культури і технологій упровадження принципів гендерної демократії у сфері освітнього простору (Л. Бут, Т. Говорун, О. Кікінежді, Я. Кічук, О. Луценко, Н. Шабаєва, А. Шевченко та ін.); особливості процесу інтегрування гендерного підходу в національну систему освіти (О. Бондарчук, С. Вихор,

Т. Голованова, Л. Даниленко, І. Євстігнеєва, О. Луценко, І. Мунтян, Н. Павлушенко, В. Олійник, Н. Приходькіна, А. Ягремцева та ін.); вивчення проблем упровадження гендерного складника в освітній процес розвинутих країн Європи (О. Вашетіна, І. Даценко, М. Зубілевич, Л. Ковальчук, В. Кравець, А. Ягремцева та ін.); обґрунтування теоретичних засад гендерної соціалізації та ідентичності (Т. Говорун, П. Горностай, В. Кравець, В. Москаленко, С. Оксамитна, В. Циба та ін.); формування гендерного компоненту професійної компетентності випускників вищих педагогічних закладів, професійна підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів нового формату гендерного мислення (С. Вихор, І. Горошко, Л. Даниленко, І. Іванова, І. Кочурська, В. Кравець, С. Матюшкова, І. Мунтян, В. Олійник, М. Поливіанна, О. Цокур та ін.).

Дослідження гендерної проблематики в педагогічному просторі знайшло своє відображення і в працях російських дослідників (О. Вашетіна, Т. Абаєва, Л. Градусова, О. Каменська, Л. Столярчук, І. Федосєєва та ін.). Серед них виділяємо дисертаційне дослідження О. Каменської «Гендерный подход в педагогике» (Ростов-на-Дону, 2006 р.), де автор уперше в російській науці обґрунтовує цілісну концепцію гендерного підходу в педагогічній науці.

Наведене демонструє, що все більше учених сьогодні сприймає парадигму гендерного підходу в педагогіці не як «екзотичну», а як аксіоматичну. Важливо, що дослідники осмислюють упровадження гендерного компоненту в освітню галузь як невід'ємний складник її приведення у відповідність до європейських та світових стандартів, а гендерну збалансованість в Україні в цілому – як «... один із індикаторів її визнання в якості розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором» [5, с. 1].

Разом із тим, слід відмітити, що у вітчизняній педагогічній науці лише розпочинається процес аналітичного осмислення гендерного виміру дійсності, а тому впровадження гендерних ініціатив в освітньо-виховний простір потребує розробки методологічних засад, чіткого обґрунтування мети, змісту, принципів, визначення доцільності і значущості гендерно зорієнтованих наукових пошуків тощо.

Такими чином, головну **ідею гендерного підходу в педагогіці** убаचाємо не в описанні відмінностей та фіксуванні різниці в соціальних статусах, ролях, нормах і правилах життя (навчання, виховання) представників різної статі, а в «... оцінці гармонії взаємодії статей» [4, с. 2], в аналітичному осмисленні і поясненні специфіки цієї взаємодії в культурно-освітньо-виховному середовищі, у врахуванні впливу всіх факторів педагогічного процесу на гендерний розвиток особистості та її «саморух». Гендерна педагогічна теорія спрямовується на забезпечення й підтримання змін та перетворень у становищі і статусі обох статей, регулюванні їхнього гендерного балансу, визначаючи при цьому реальні перспективні завдання утвердження справедливості й гуманізму у відносинах чоловіків і жінок, а врешті, – створення цивілізованого суспільства гендерної рівності.

У зв'язку із цим, **провідними завданнями** гендерного підходу в умовах сучасного навчально-виховного процесу визначаємо: 1) гармонізацію статево-рольових відносин на основі егалітаризму і гендерної рівноваги; 2) розкриття і аналітичне осмислення наявних відмінностей у вихованні хлопців і дівчат, упередженості в змісті навчальних програм, пояснення гендерного дисбалансу в освіті в цілому; 3) регулювання гендерної асиметрії навчально-виховного процесу, гальмування проявів сексизму і дискримінації, подолання найбільш жорстких гендерних стереотипів в освітній практиці; 4) корегування впливу середовища, розширення життєвого простору для розкриття та розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості, можливостей її самореалізації; 5) створення комфортних умов для гендерної ідентифікації та ефективної соціалізації особистості; 6) формування внутрішньої культури індивіда, толерантного ставлення до партнерів протилежної статі, виховання гармонійних морально-етичних гендерних відносин; 7) деконструкцію гендерних стереотипів у навчанні, вивільнення мислення педагогів, батьків учнів від традиційних статево-рольових стандартів і гендерних упереджень; 8) створення моделі гендерного виховання і здійснення педагогічного процесу на основі особистісно зорієнтованих стратегій гендерного виховання.

Перспективними пріоритетними напрямами гендерно зорієнтованих перетворень педагогічної теорії і практики окреслюємо: 1) трансформацію ідеології освітньої політики держави – від традиційної статево-рольової з жорсткою фіксацією стандартів «фемінності» і «маскулінності» до нової гендерно чутливої і паритетно збалансованої; 2) посилення вектору гендерно-культурних досліджень в системі вищої освіти і науки; 3) упровадження гендерної методології у дисципліні гуманітарного циклу; 4) подальшу інтеграцію гендерних підходів у вищу, середню та початкову ланки освіти; 5) включення гендерного компоненту до державних програм освіти, його введення до змісту навчальних курсів інститутів та центрів підвищення кваліфікації педагогічних працівників; 6) створення гендерно збалансованих навчальних планів шляхом інтегрування нових знань про жінок до традиційних соціо-гуманітарних дисциплін, 7) введення спеціальних предметів і спецкурсів з гендерної проблематики, розробку навчальних програм і відповідної навчально-методичної бази (посібників, підручників для різних типів освітніх закладів); 8) зміну системи підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів, що зорієнтовується, насамперед, на комплексну освіту людської особистості на засадах егалітаризму і гендерної рівності; 9) здійснення заходів гендерної просвіти (пропаганда й поширення гендерної культури і гендерних знань) серед широких мас населення тощо.

Отже, **гендерний підхід** обґрунтовуємо як сутнісно новий, прогресивний напрям теоретичного пізнання та інтерпретації педагогічної дійсності, що передбачає перш за все деконструкцію традиційних соціокультурних стереотипів ієрархічності, дискримінації і асиметрії в навчально-виховному процесі. Новий механізм перетворення освітнього простору зорієнтований на формування гендерно чутливого культурно-освітньо-виховного середовища, в якому, з урахуванням гендерних особливостей кожного суб'єкта, створені відповідні умови для гендерного виховання «моральності, розуму, волі» людини, формування гармонійної, емансипованої особистості з новим форматом егалітарного мислення, здатної до вільного самовизначення, максимальної самореалізації і повного самотвердження.

Список використаної літератури

1. *Артем'єва О. О.* Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / Ольга Олександрівна Артем'єва. – К., 2008. – 21 с.
2. *Бойко Алла:* наукові, навчальні й моральні уроки : наукова педагогічна школа / [упоряд. Л. А. Семеновська, А. В. Хоменко, В. М. Мокляк] ; ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава : АСМІ, 2009. – 416 с.
3. *Іващенко О.* Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78-91.
4. *Каменская Е. Н.* Гендерный поход в педагогике : автореф. дисс. на соиск. научн. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Елена Николаевна Каменская. – Ростов/н Д., 2006. – 42 с.
5. *Мунтян І. С.* Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Іван Савелійович Мунтян ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 21 с.
6. *Основи теорії гендеру :* навчальний посібник. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
7. *Цокур О.* Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. – № 6. – 2006. – С. 6-12.